

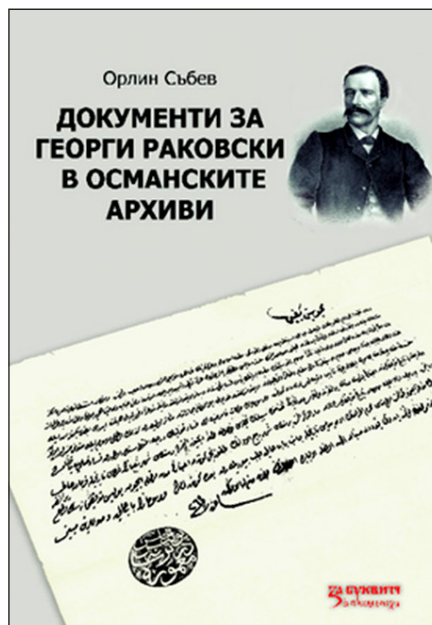
<https://doi.org/10.53656/his2023-5-7-rak>

Reviews and Annotations
Рецензии и анотации

ПРОЧУТИЯТ РАКОВСКИ: ВЪЗРОЖДЕНСКИЯТ ДЕЕЦ В СВЕТЛИНАТА НА НОВОИЗДИРЕНИ ОСМАНОТУРСКИ ИЗВОРИ

Проф. д.и.н. Вера Бонева, д.н.к
Университет по библиотекознание
и информационни технологии – София

Академичният статус на професионалната историопис се уповава върху работата с автентични първоизвори, свързани пряко и непосредствено с хода на проучваното историческо събитие. Тази епистемологична аксиома е възприета в средите на историците като безспорно и неотменимо правило за реконструкция и интерпретация на миналото. Знайно е обаче, че по-отдалечените епохи са оставили относително малко документални свидетелства, които са пръснати из различни архивохранилища и други институции на паметта. Последното обстоятелство е валидно във висока степен за епохата на Българското възраждане, писмените следи от което са фрагментирани от липсата на национална държава и от емигрантската съдба на мнозина от водещите ни исторически личности. Георги Стойков Раковски (1821 – 1867) е ярък пример за деец, разгърнал инициативите си в пределите на няколко балкански и други европейски държави, чието документално наследство е сглобявано постъпателно в продължение на повече от век от няколко поколения учени¹. Въпреки усилията им обаче не всички документи в чуждестранни архиви за този „много опасен бунтовник, научил пръв българите на революционно дело“², са издирени в пълнота през предходните десетилетия. Усилие да попълни някои празноти в спомената-

та насока, напоследък положи проф. д.и.н. Орлин Събев, който осъществи дълбочинно проучване на каталозите на Османския архив в Истанбул и успя да открие 70 архивни единици, в които се съхраняват над 100 оригинални документа на османотурски (и няколко на френски) език, свързани пряко и косвено с Раковски. След усилна работа по идентифициране, атрибутиране и превеждане на въпросната група архивни материали османистът подготви нова документално-аналитична монография за забележителния възрожденец, която е озаглавена „Документи за Георги Раковски в османските архиви“. Книгата е отпечатана през 2022 г. от Академично издателство „За буквите / О писменех“ и е в обем от 150 страници. Изданието е достъпно на научната аудитория и в онлайн формат, тъй като монографията е създадена в пределите на проект, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката. Научен редактор на изследването е друг утвърден османист – доц. д-р Християн Атанасов.

В жанрово отношение книгата е съчетание между класически биографичен наратив и академичен сборник с документи. Авторският подход към сложния наратив е добре промислен и интелигентно реализиран. Основните части на монографията са пет, озаглавени с квалификации за възрожденеца, извлечени от новоиздирените документи за него: „Непокорният Раковски“, „Неуловимият Раковски“, „Прочутият Раковски“, „Опасният Раковски“, „Публицистът Раковски“. В увода са описани обстоятелствата около откриването, превода и систематизацията на документите. Категорично е пояснено, че не става дума за изчерпателен списък на всички неизвестни досега на науката административни записи в Османския архив, посветени на дееца, а само на няколко групи документи, които авторът е издирил и подготвил за печат (Sabev 2022, р. 17). Ценни от етична и историографска гледна точка са оценките на автора за археографската работа на други учени – съвременници и от предходни поколения, които са осъществили важни документални и фактографски приноси към изследването биографията и обществената дейност на видния котленец.

Основният исторически текст е предшестван от предговор на проф. д-р Пламен Митев, който оценява книгата положително от извороведска и от историописна гледна точка. Отбелязва и някои паралели с общата тоналност на говоренето и писането за Георги Раковски във връзка с неговата 200-годишнина (Mitev 2021, pp. 21 – 25) и новата монография на проф. Орлин Събев. Рецензентът с основание посочва прецизността на учения при конструирането на метатекстовете – бележките под линия, резюметата на документите, списъка с използваните източници. Тази констатация е валидна и за илюстративния материал, включващ 11 черно-бели изображения и 13 факсимилета на най-информативните новопубликувани документи.

Най-откроимите приноси на първата глава на книгата („Непокорният Раковски“) се отнасят до уточняване годината на рождението на Георги Раковски

на основа на османотурски документи, част от които преди това са издирени и оповестени и от друг историк – Октай Алиев. Чрез позоваване на описи на котленското население в нофуз дефтери и теметуат дефтери от 1834, 1841, 1844 – 1845 г. авторът потвърждава оспорваната от някои изследователи година 1821 като рождена на възрожденеца. Проблемна, по мое мнение, остава обаче датата 10/22 април, която е лансирана още от Веселин Трайков, но без категорично безспорни изворови доказателства. (Трайков 1974, pp. 61 – 62). За сметка на това изключително убедително са коригирани данните за затворническият период в биографията на дееца, като са приведени пълнотекстово три новоиздирени документа от Османския архив в Истанбул.

От новите документи става ясно, че „абаджията Стойко и синът му Раковски от село Котел“³ са осъдени за провинения срещу властта, като за втория изрично е посочено, че получава петгодишна присъда „затвор в окови с полагане на тежък физически труд“ за участието си във Втория Браилски бунт (1841 – 1842 г.). Уточнено е, че присъдата на двамата влиза в сила на 24 юли / 5 август 1845 г., а ирадето за освобождаването на бунтовника е издадено през април 1848 г., когато той напуска затвора. Изрично е доказано, че основен фактор за освобождаването на бащата и сина котленци от столичните зандани е изиграл техният съселанин от Котел Стефан Богориди, който на 24 февруари / 7 март 1848 г. депозира пространна молба пред властите, съдържаща обещание, че Раковски „ще бъде вече хрисим“ и няма да призовава сънародниците си към бунт. Чрез застъпничеството на висшия държавник и на абаджийския еснаф в столицата бунтовникът е освободен, за което е изготвено надлежно решение на османското правителство. Новите документи уплътняват в значителна степен биографичния наратив за Раковски от периода на неговото цариградско затворничество, като показват еднозначно и силното влияние на друг котленец – Стефан Богориди, в най-високите административно-управленски кръгове на османското общество.

Ценни детайли към най-слабо осветената от предходните автори част от биографията на Георги Раковски, отнасяща се до предприемаческата му дейност от края на 40-те и началото на 50-те години на XIX век, са добавени във втората глава на книгата, озаглавена „Неуловимият Раковски“. Заглавието напълно съответства съдържанието, в което са преведени и представени в пълния си текст 16 новоиздирени документа от Османския архив в Истанбул, а още десетки са цитирани многократно. Прецизният анализ на учения възстановява обстоятелствата, при които Раковски става длъжник на високопоставения османски държавник Мустафа Агях бей, който с поредица от прошения до властите и с лични пътувания до съседни балкански страни го издирва в продължение на повече от десетилетие. Освен установяването на общия дълг на българина към Мустафа бей и към пловдивския предприемач Никола Вълков Чалъков в тази част са разкрити и нови факти относно четническата ини-

циатива на войводата от юни 1854 г., относно неколнократните му арести от австрийските и османски власти и относно авторитета му в революционните среди, на които той недвусмислено е квалифициран като „главатар“.

От значение за научното дирене е и физическото описание на дееца, съдържащо се в някои от прошенията на Махмуд бей: „Споменатият Раковски е висок на ръст, кестеняви брада и мустаци, черни вежди, като понякога е обръснат, а крайните фаланги на двата малки пръста на едната му ръка са отрязани“. Показателно е и настояването на просителя, че длъжникът му „се занимава с бунтарство“, „не се задържа дълго по местата, където ходи“, както и че е дързък „размирник“ с авторитет сред сънародниците си. Възприемайки като убедителни, макар и предубедени, споменатите квалификации, Орлин Събев потвърждава с нови доводи наложилото се в историографията становище, че именитият котленец не само не връща дълговете си към своите заемодатели, но умело използва част от тези средства за финансиране на инициативите си като революционер и публицист.

„Прочут бунтовник“ – с това прозвище Раковски фигурира в поредица документи на османската администрация, проследяващи революционната му дейност, 17 от които са преведени изцяло и включени в текста на трета глава. Към извлечените от тях данни са добавени податки от още османски източници – основно донесения до правителството от и до военни, дипломатически и административни чиновници, резидиращи във Видин, Белград, Силистра, Тулча, Ниш и други гранични селища. Както авторът с основание отбелязва, властите са сравнително добре запознати с антиправителствената дейност на възрожденеца, насочена към освобождаването на българския народ и възстановяването на българската държава. Те обаче реагират относително бавно на движенията на интелигентния и енергичен общественик и публицист из балканските предели – Сърбия, Румъния, Гърция, Черна гора. В донесенията присъстват редица данни за подготовка на „бунт“ в българските земи, начело с „прочутия революционер Раковски“, който е свързан с ръководството на „Тайно общество“, със закупуването на оръжие и с организирането на въоръжени отряди. Всички публикувани документи се отнасят до опитите да бъде издирен, заловен и изпратен в столицата, за да бъде съден, „известния бунтовник Раковски“. Препоръчано е това да стане „без много шум“, а през 1864 г. дори е определена парична „награда“ за онзи, който съдейства на властите за откриването и арестуването на революционния лидер. Разсъждавайки върху регистрираната в документите сума от 25 000 гроша, Орлин Събев стига до извода, че „главата“ на бунтовника е оценена твърде високо. С въпросните пари към визирания период е било възможно да се закупят скъпа къща в Русе или 7 – 8 дюкяна в центъра на вилаетската столица. При все това деецът не само не е предаден и заловен, но и в размирните за Румъния времена османските документи свързват името му с четническите акции от 1866 г. и с основава-

нето на български комитет в Букурещ. Така, без да съумее да неутрализира и накаже според действащите имперски закони „печално известния Раковски“, османската администрация оставя важни документални следи за значимостта на делото му – не само в български, но и в общобалкански план.

Своя висока житейска цена обаче за връзките си с „опасния Раковски“ плащат редица негови приятели и съмишленици, ангажирани с революционна пропаганда и дейност в пределите на Османската империя. В четвърта глава на книгата са включени документи, отнасящи се до сподвижници на бунтовника, които са заловени от властите и осъдени за антидържавна дейност. Това са Никола Кръстев Киселов от Търговище, Димитър Тодоров Стоянов от Жеравна, Христо Вълков от Тулча и Христо Райнов Аршинков от Тулча. Документите, представени от Орлин Събев, са предимно протоколи от разпити на четиримата дейци, които отговарят пред следствените органи за познанството си с Раковски, за създаване на дописка до вестник „Дунавски лебед“, за наличие на два екземпляра от книгата „Горски пътник“ в сандъка на Димитър, за разпространение на изданията на емигранта сред българите, живеещи в Османската империя. В хода на разпитите на Димитър, проведени през август 1862 г., Раковски е наречен от разследващия чиновник „метежнически главатар“, който „провокира бунт, като размъти ума на българите и ги вдигне на крак срещу османската държава“. По-нататък в същия протокол е направено още по-генерално обобщение: „Днес той [Раковски] е водач и учител на [всички] размирници и бунтовници“ (Sabev 2022, pp. 95 – 96). Приемайки въпросното обстоятелство като ключово, съдебните състави определят тежки присъди на сътрудниците – между пет и десет години крепостен затвор в Диарбекир. По всичко личи, че дори и усилията за пропаганда на идеите на Раковски чрез дописки и разпространение на неговите издания се заплащат скъпо и прескъпо от заловените негови съмишленици, които изтърпяват присъдите си в почти пълен размер и след това – болни и разорени, се завръщат по родните места.

Орлин Събев е издирил и нови документи, отнасящи се до действията на османските власти спрямо изданията – единични и периодични, създавани от публициста Раковски. В пета глава на книгата са представени поредица от донесения на административни лица от различни населени места, които докладват за поява на забранените от властта книги и вестници на революционера. Тези документи са основно от 60-те години на XIX век и се отнасят и до такива относително умерени книги като „Глас едного българина“ (1860) и „Показалец“ (1859). По отношение вестниците на бунтовника властите са особено строги. Те разпореждат не само да се спират на границата, но ако има данни за пръснати из населението екземпляри, те също да се изземват, а хората, у които са намерени, да се наказват най-строго. Причината е, че въпросните издания са „зловредни и размътващи ума на хората книги“, които имат за цел

„да послужат като средство за подбуждане на бунт в България“ (Sabev 2022, pp. 119 – 120). Рестрикциите на османските власти спрямо непокорния творец и общественик черпят своите основания от влиянието му в българското общество и от привлекателността на националната идеология, която той предлага. „Съчетавайки демократизъм, просветителски идеи и революционно народничество в своята политическа система – настоява Михаил Арнаудов, – Раковски застъпва у нас една национална програма, която никой друг дотогава не е долавял в тази пълнота, която никой не е отстоявал с такава вещина и енергия. Това го издига като крайно прозорлив теоретик на Възраждането през 50-те и 60-те години на XIX век“ (Arnaudov 1969, p. 184).

В заключителните думи към своята нова монография Орлин Събев потвърждава с нови доводи констатацията на именития си предшественик и пръв академичен биограф на възрожденеца – Михаил Арнаудов. Авторът обобщава, че поради значимостта на фигурата на котленеца османските власти не пестят сили и средства за издирването му и за преследването на неговите поддръжници – поданици на султана. Мотивира също така и основателността на възприетата от централната и провинциалната администрация на Османската империя квалификация „прочутия Раковски“ като индикатор за високата оценка на конспиративната и идеологическата му дейност от страна на властите. Посочва и с основание, че неуловимият „престъпник“ и труден за обезвреждане революционер си остава „една неотключена тайна, придаваща на образа му онази толкова характерна за него романтика“ (Sabev 2022, p. 126).

Новата книга на Орлин Събев има високи достойнства и в контекста на библиографската плътност, с която авторът е покрил всяка от темите, развити в основното изложение. Подробно са представени всички приноси на десетките автори, писали за делото на Раковски през последните десетилетия. Не е подминат и един класически случай на плагиатство, присъстващ в сборника, издаден от Военната академия по повод 200-годишнината на възрожденеца (Sabev 2022, p. 16)⁴. Така съвременното академично четиво се оказва вписано не само в най-високите редове на академичното писане за Раковски, но и в трудния дискурс за „чистите форми“ на кражба на текстове, които като плевели все повече замърсяват нивата на науката през последните няколко десетилетия.

По отношение на основния текст имам една критична бележка и една препоръка. Бележката се отнася до предоверяването на Орлин Събев на тезата, че портретът от 1864 г., съхранен в Художествената галерия – Казанлък, е на Георги Раковски. При все че наистина е свързан с епохата на Възраждането, този маслен портрет е на друга историческа личност, която има известна прилика с възрожденеца, но определено не е налична антропологическа прилика с известния котленец. Препоръчително би било също така да се направят отделни анотации на използваните в текста, но непереведени изцяло документи,

за да може и по-широката аудитория да придобие по-задълбочена представа за тяхното съдържание и за връзката им с биографията на бунтовника.

Цялостното ми впечатление е за една приносна, промислена и старателно написана научна монография, която има своето значение в уплътняване образа на Георги Раковски, прочетен предимно през османски административни текстове. Колкото и специфична да е тази гледна точка, тя – от една страна, потвърждава каноничната представа за монолитността на историческото присъствие на неуловимия бунтовник. От друга страна, внася ценни и любопитни нюанси в образа му и в съвременния (пре)прочит на Възраждането – едно колкото трудно, толкова и изкусително интелектуално предизвикателство, в което Орлин Събев се впуска с подobaваща решителност, но и с проникновеност, присъща на големите познавачи на българския преход към Новото време.

БЕЛЕЖКИ/NOTES

1. Архивното наследство на Раковски, събирано и систематизирано през последните над 100 години, е публикувано в четири тома, създадени по най-стриктните правила на българската археография (Dimov 1952 – 1969).
2. Цитираната квалификация принадлежи на османския комисар в София Садък паша. Тя е формулирана в доклад до великия везир от 27 октомври / 9 ноември 1907 г. във връзка с инициативата за издигане паметник на Раковски в родния му град Котел (Sabev 2022, p. 13).
3. До освобождението от османска власт Котел по традиция се именува *село*, независимо от стопанския си облик и от многобройното си население. Има данни, че през 1868 г. е обявено за малка *касаба*, тоест селище с градски статут, но в домашните извори фигурира като *село*.
4. Става дума за текст, представен от името на Радослав Бонев, който е буквално преписан от монографията на Веселин Трайков за възрожденеца. Подобни случаи, за съжаление, стават все по-широко разпространени в академичната ни практика. Те тежат не само на псевдоавторите си, но и на редакторите на съответните научни книги и на Етичната комисия към Министерството на науката и образованието, която, по същество, не разглежда такива единични случаи, ако те не са обвързани с процедури по академично изстраване на учените.

ЛИТЕРАТУРА

- АРНАУДОВ, М., 1969. *Георги Стойков Раковски. Живот, дело, идеи*. София: Наука и изкуство.
- ДИМОВ, Г., 1952 – 1969. *Архив на Георги Стойков Раковски*. Т. 1 – 4. Съставители Георги Димов и Веселин Трайков. София: БАН.
- МИТЕВ, П., 2021. Георги Стойков Раковски като идеолог на българското националноосвободително движение: Историкографски при-

носи и дебати. В: *Научна конференция с международно участие „Георги Стойков Раковски: 200 години безсмъртие“, 12 – 13 април 2021 г.* София: Военна академия „Георги Стойков Раковски“, с. 21 – 25. ISBN 978-619-7478-66-2

СЪБЕВ, О., 2022. *Документи за Раковски в османските архиви.* София: Академично издателство „За буквите / О писменех“. ISBN 978-619-185-568-1

ТРАЙКОВ, В., 1974. *Георги Стойков Раковски: Биография.* София: Издателство на Българската академия на науките.

REFERENCES

ARNAUDOV, M., 1969. *Georgi Stoykov Rakovski. Zhivot, delo, idei.* Sofia: Izdatelstvo „Nauka i izkustvo“.

DIMOV, G., 1952 – 1969. *Arhiv na Georgi Stoykov Rakovski. T. 1 – 4.* Sastaviteli Georgi Dimov i Veselin Traykov. Sofia: Izdatelstvo na BAN.

MITEV, P., 2021. *Georgi Stoykov Rakovski kato ideolog na balgarskoto natsionalnoosvoboditelno dvizhenie: Istoriografski prinosi i debati.* In: *Nauchna konferentsia s mezhdunarodno uchastie „Georgi Stoykov Rakovski: 200 godini bezsmartie“, 12 – 13 april 2021 g.,* pp. 21 – 25. Sofia: Voenna akademia „Georgi Stoykov Rakovski“. ISBN 978-619-7478-66-2

SABEV, O., 2022. *Dokumenti za Rakovski v osmanskite arhivi.* Sofia: Akademichno izdatelstvo „Za bukвите / O pismenех“, ISBN 978-619-185-568-1

TRAYKOV, V., 1974. *Georgi Stoykov Rakovski: Biografia.* Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademia na naukите.

THE FAMOUS RAKOVSKI: THE REVIVAL FIGURE IN THE LIGHT OF NEWLY DISCOVERED OTTOMAN ARCHIVE SOURCES

✉ **Prof. Vera Boneva, DSc.**

WoS ID: AAG-6292-2021

Faculty of Library Science and Cultural Heritage

University of Library Studies

and Information Technologies

E-mail: v.boneva@unibit.bg